

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

На правах рукопису

МОРОЗ Олена Омелянівна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Спеціальність 08.06.01 - Економіка підприємств
і форми господарювання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1995

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00778114 (S)

УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК

ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

На правах рукопису

МОРОЗ Олена Омелянівна

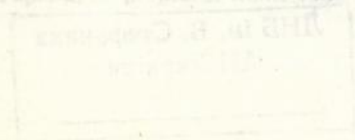

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ**

Спеціальність 08.06.01 - Економіка підприємств
і форми господарювання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1995

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті аграрної економіки Української академії аграрних наук.

Науковий керівник - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник МАЛІК Микола Йосипович.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
ГРУШКО Віктор Іванович,
кандидат економічних наук, доцент
СТРАТИЛАТ Олександр Анатійович.

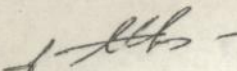
Провідна організація - Українська агроекологічна академія (м. Житомир).

Захист відбудеться 28 червня 1995 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.01.58.02 в Інституті аграрної економіки УААН за адресою: 252022, Київ-22, МСП, вул. Героїв Оборони, 10.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту.

Автореферат розісланий 17 травня 1995 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

 МАЛІК М.Й.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Важливою складовою частиною економічної реформи в Україні є аграрна реформа, яка передбачає здійснення глибоких соціально-економічних перетворень в сільському господарстві. В цих умовах кооперативний рух набуває все більшого значення, наповнюється новим економічним змістом. В процесі реформування сільського господарства постають проблеми, вирішення яких можливе лише шляхом кооперування. Так, в результаті реорганізації колективних господарств, створення селянських фермерських господарств, збільшення розмірів та товарності особистих підсобних господарств населення формується значний прошарок приватних власників-підприємців, які особливо гостро відчувають негативні прояви економічного середовища при переході до ринку і які шляхом кооперації можуть найефективніше задовольнити свої господарські потреби та захистити спільні інтереси.

На сучасному етапі реформи сільськогосподарська кооперація є не лише перспективною формою господарської діяльності, але й ефективним фактором формування ринкової економіки, її виробничої і соціальної інфраструктури, важливою умовою формування селянина-господаря. Завдяки своїм принципам і цінностям (свобода, демократія, взаємодопомога, відповідальність, соціальна справедливість) кооперація сприяє розвитку демократії та морально-етичних цінностей у суспільстві.

Поступово в сільському господарстві України формуються правові, економічні і соціальні умови розвитку аграрної кооперації, проходять процеси, які можна розглядати як відродження і становлення сільськогосподарської кооперації, які набувають динамічного характеру. У зв'язку з цим проблема формування та регулювання економічних відносин кооперативних підприємств набуває особливого значення і потребує наукового аналізу та обґрунтування. В останні роки значно зріс інтерес вчених-економістів до цих питань. Проте існуючі слособи і методи встановлення взаємовідносин учасників кооперації недостатньо обґрунтовані і застосовуються без певної системи, що стримує розвиток кооперації.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка організаційно-економічних механізмів і системи формування сільськогосподарської кооперації та обґрунтування перспективних напрямів її розвитку і конкретних форм практичної реалізації в умовах переходу України до ринкової економіки.

Відповідно до визначеної мети в процесі дослідження вирішувалися такі завдання:

- узагальнення теоретичних основ і шляхів формування сільськогосподарської кооперації;
- дослідження форм та етапів розвитку кооперації в сільському господарстві України;
- оцінка вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку аграрної кооперації;
- аналіз та узагальнення практики реформування колективних господарств на основі кооперації;
- розробка моделі асоціації виробників на кооперативній основі як результат реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств;
- визначення можливих напрямів і форм розвитку фермерської кооперації в Україні.

Предмет і об'єкти дослідження. Предметом дослідження є організаційно-економічні відносини між суб'єктами кооперування в сільськогосподарських підприємствах.

Дослідження проведено на матеріалах колективних сільськогосподарських підприємств та їх внутрішньогосподарських кооперативів в умовах паювання власності, а також самостійних кооперативів, кооперативних об'єднань фермерів.

Методологія і методика дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та праці економістів з проблем сільськогосподарської кооперації, законодавчі і нормативні акти владних структур України з питань розвитку сільського господарства, розробки науково-дослідних установ.

В процесі дослідження застосовувались такі методи: економічного аналізу, статистичних групувань, монографічний, абстрактно-логічний, системного підходу, аналітичного прогнозування.

Наукова новизна і результати дослідження, які виносяться на захист. В процесі дослідження одержані наступні результати:

- обґрунтовані суть і роль сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової системи господарювання;
- визначені зміст і організаційна структура внутрішньогосподарської кооперації в колективних сільськогосподарських підприємствах;
- розроблена організаційно-економічна модель асоціації виробників сільськогосподарської продукції на кооперативній основі,
- обґрунтований статус асоційованих членів в кооперативах;

- опрацьовані організаційно-економічні методичні підходи кооперації селянських (фермерських) господарств;
- розроблені пропозиції по організації економічних відносин між суб'єктами фермерської кооперації;
- обгрунтована необхідність надання пільг кооперативам, що утворюються особистими підсобними та селянськими (фермерськими) господарствами.

Практичне значення дослідження. Впровадження у виробництво одержаних результатів дослідження сприятиме відродженню кооперативної суті колективних сільськогосподарських підприємств, кооперації фермерських господарств, створенню умов економічної заінтересованості у розвитку кооперативного виробництва.

Результати дослідження можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами при визначенні конкретних напрямів вдосконалення або реорганізації внутрішньогосподарських організаційно-економічних і соціально-економічних відносин.

Апробація та публікація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на науково-практичній конференції "Посилення ролі молодих вчених і спеціалістів у вдосконаленні економічного механізму господарювання" (Одеса, 1988 р.), республіканській науковій конференції "Проблеми землекористування на сучасному етапі перебудови" (Київ, 1989 р.), Всесоюзній науково-виробничій конференції "Проблеми переходу сільського господарства на нові форми господарювання" (Львів, 1990 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Ринкові перетворення аграрного виробництва: реформування відносин власності, форм господарювання і економічного механізму їх функціонування (Дніпропетровськ, 1992 р.), науково-практичній конференції "Проблеми земельної реформи в Україні" (Київ, 1994 р.), а також в колективному сільськогосподарському підприємстві "Маяк" Таращанського району Київської області.

Основні положення і результати дослідження знайшли відображення в 5-ти опублікованих роботах і в звіті відділу загальним обсягом 0,8 др. арк.

Впровадження результатів дослідження. Результати проведеного дослідження впроваджені в колективних сільськогосподарських підприємствах Таращанського району Київської області.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної лі-

тератури із 121 найменування, додатків. Робота викладена на 143 сторінках машинописного тексту, містить 11 таблиць і 10 малюнків.

В першому розділі "Теоретичні основи кооперації" розкрито сутність кооперації як економічної категорії, особливості сільськогосподарської кооперації, її місце та роль в умовах становлення ринкових відносин, визначені та проаналізовані історичні і перспективні етапи розвитку аграрної кооперації в Україні.

В другому розділі "Відновлення кооперативної суті колективних сільськогосподарських підприємств" обґрунтована необхідність реформування внутрішньогосподарських відносин в колективних сільськогосподарських підприємствах, проаналізовані процеси паювання власності в них та організації внутрішньогосподарської кооперації з точки зору відновлення кооперативних основ колективних господарств.

В третьому розділі "Перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації" розроблена організаційно-економічна модель асоціації виробників на кооперативній основі на базі колективного сільськогосподарського підприємства, визначені основні напрями та форми кооперування селянських приватних господарств, розроблені пропозиції щодо організації економічних відносин між суб'єктами кооперації.

II. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

В сучасній економічній науці термін "кооперація" застосовується для визначення:

- 1) форми організації праці і виробництва, для якої характерна спільна діяльність людей у трудовому або виробничому процесах;
- 2) форми добровільного господарського об'єднання (форми підприємства) на основі кооперативної власності з метою реалізації спільних економічних завдань.

В дисертації поняття "кооперація" використовується стосовно форми господарського об'єднання.

Більш ніж півторавіковий досвід розвитку кооперації свідчить про значну її життєздатність та конкурентоспроможність в умовах ринку. У світі функціонує біля 1 млн. кооперативних організацій більше 120 видів. Найбагаточисельнішою і найміцнішою щодо економічних позицій в кооперативній сфері діяльності є сільськогосподарська: вона

представляє більше 30% організацій, які входять в Міжнародний кооперативний альянс.

Сільськогосподарський кооператив - це підприємство або організація, створені на засадах добровільного об'єднання майна, коштів та підприємницької діяльності виробників сільськогосподарської продукції (юридичних осіб та громадян) на основі членства з метою спільного аграрного виробництва або задоволення господарських потреб його членів-учасників.

Як економічне явище аграрна кооперація є результатом природно-історичного розвитку сільськогосподарського виробництва і справедливо визнається багатьма вченими одним із найважливіших здобутків суспільства. В процесі дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку кооперації визначені основні її значення та функції:

а) на мікрорівні:

- захищає селян від експлуатації посередницького капіталу;
- звільняє селянина-виробника від невиробничих функцій, надаючи можливість зосередити зусилля на виробничому процесі;
- сприяє росту ефективності сільськогосподарського виробництва;
- є одним із шляхів формування виробничої та соціальної інфраструктури на селі;

б) на макрорівні:

- сприяє процесу усупільнення аграрного виробництва, росту його ефективності;
- є одним із шляхів агропромислової інтеграції і створення кооперативної системи АПК, оптимізує структуру АПК через пріоритет інтересів товаровиробника;
- при значному розвитку є ефективною формою розподілу засобів виробництва і продовольства;
- виконує функції соціального забезпечення сільського населення (електрифікація, телефон, шляхи, медичне, освітнє, побутове обслуговування);
- сприяє розвитку демократії та морально-етичних цінностей у суспільстві.

В умовах формування ринкового механізму в економіці України зростає значення сільськогосподарської кооперації зростає як фактору роздержавлення, децентралізації, формування багатокладності економіки, становлення та розвитку ринкових відносин, підприємництва та соціального захисту членів суспільства, тому що їй органічно і об'єктив-

не властиві діяльність на принципах самоврядування, самофінансування, комерційного розрахунку, гнучкість і мобільність.

В процесі дослідження встановлено, що за організаційними формами кооперативи практично не відрізняються від інших господарських структур, суттєві відмінності полягають в їх внутрішній, соціальній природі (табл. 1).

Аналіз сільськогосподарської кооперації в Україні дав змогу виділити історичні та визначити перспективні етапи її розвитку:

- друга половина 80-х років XIX ст. - 1917 рік - період становлення ідеології та екстенсивного розвитку сільськогосподарської кооперації під впливом проникнення капіталістичних відносин в аграрну сферу;

- 1917 - кінець 20-х років - період інтенсивного розвитку кооперативної системи, який тісно пов'язаний з проведенням "нової економічної політики";

- кінець 20-х років - середина 80-х років - період повного руйнування системи сільськогосподарської кооперації, деформації, одержавлення колективних господарств;

- середина 80-х років - до теперішнього часу - період політичної та ідеологічної реабілітації кооперації, формування правових і економічних умов її розвитку.

Перспективні етапи:

- період екстенсивного розвитку сільськогосподарської кооперації як горизонтального, так і вертикального типу із швидким кількісним ростом;

- період інтенсивного розвитку - формування системи кооперації, вдосконалення господарського механізму її функціонування.

Сучасний період розвитку кооперації розпочався з початком перебудови в колишньому СРСР (з середини 80 років).

Практично у всіх сферах суспільного життя відбувався інтенсивний кількісний ріст кооперативних формувань. Цей же процес спостерігався і в сільському господарстві, хоча і в незначних розмірах (табл. 1).

Незначна доля сільськогосподарських кооперативів в загальній їх кількості (до 4%) пояснюється тим, що кооперація на той час була єдиною офіційно дозволеною формою підприємницької діяльності, єдиною альтернативою державним структурам. Сільське господарство із низьким оборотом капіталу ніколи не було сферою значного інтересу капіталу. Крім того, земля, як основний фактор аграрного виробництва

Показники	Господарські товариства	Кооперативи
Мета	Одержання прибутку	Задоволення господарських потреб, збільшення доходів членів кооперативу, полегшення умов праці, надання робочого місця членам кооперативу
Захист інтересів	Інвесторів	Членів-клієнтів
Власність	Інвесторів	Членів-клієнтів
Участь у трудовому (виробничому) процесі	Необов'язкова	Обов'язкова
Статус акції (паю)	Можуть вільно продаватись на ринку	Вільний продаж в основному не допускається
Голосування	Пропорційно кількості акцій, об'єму інвестицій Можливе голосування по довіреності	По принципу "один член - один голос" Голосування по довіреності не допускається
Управління і контроль	Інвесторами	Членами-клієнтами
Послуги господарства	Будь-яким клієнтам	Членам кооперативу, іншим клієнтам в обмеженому обсязі
Розподіл прибутку	Пропорційно внескам або кількості акцій	Пропорційно участі в діяльності кооперативу
Дивіденди	Розмір не обмежений	Не допускаються або розмір обмежений

Мал. 1. Порівняльна характеристика господарських товариств і кооперативів.

*Динаміка чисельності кооперативів і працюючих в них
в Україні*

Показники	Роки					
	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Кількість кооперативів всіх видів, од.	13588	29894	34828	27486	17243	9777
в них працівників, тис.чол.	251.4	779.4	875.6	498.1	337.1	193.5
Кількість сільськогосподарських кооперативів, од.*	207	745	984	817	690	...
в них працівників, тис.чол.	2.3	10.7	12.9	11.3	9.4	4.8
чисельність працівників в середньому на 1 господарство, чол.	11	14	13	14	14	...
Кількість внутрішньогосподарських кооперативів, од.	284	2044	2150	2650	...	...
Кількість кооперативів у рослинництві і тваринництві, од.**	...	401	511	303	305	345

... - дані відсутні,

* - за даними Міністерства статистики,

** - за даними Міністерства сільського господарства і продовольства.

знаходилась у користуванні колективних господарств. Несприятливі були і інші умови створення сільськогосподарських кооперативів: податкова політика, державне регулювання цін та ін. При цьому мова йде лише про горизонтальну кооперацію, для розвитку вертикальної сільськогосподарської кооперації не існувало ні законодавчої бази, ні економічних умов.

На сучасному етапі сільськогосподарська кооперація перебуває у своєму зародковому стані. Ті процеси, які відбуваються в результаті радикальної реформи у сільському господарстві (персоніфікація власності у колективних господарствах, створення внутрішньогосподарських кооперативів, організація приватних господарств, формування ринкових механізмів в агровиробництві) є лише елементами створення умов

розвитку сільськогосподарської кооперації. Вхідження агровиробництва в ринок, поява великої кількості суб'єктів ринку, незахищеність виробника перед ринком, особливості сільськогосподарського виробництва та його продукту формують потребу в сільськогосподарській кооперації, тоді як можливості її розвитку обмежені через відсутність законодавчої та теоретичної бази, недосконалість ринкового середовища, відсутність кооперативної політики і відповідної фінансової підтримки державою, банками.

Всі ці передумови в Україні слід сформувати і лише тоді можна сподіватися на реальне відродження сільськогосподарської кооперації.

Протягом значного періоду єдиними представниками сільськогосподарської, та й взагалі виробничої кооперації були колгоспи, які в процесі одержавлення втратили свою кооперативну сутність. Підміна поняття "кооператив" поняттям "кооперації праці" призвела до невиправданого укрупнення колективних господарств, що також в значній мірі сприяло підризу кооперативних основ діяльності підприємств. В одному господарстві працює до 1000 і навіть до 2000 працівників. В таких колективах неможливо досягти реального до-тримання одного із найважливіших принципів кооперації - "зони прямої демократії".

У зв'язку з цим одним із напрямів реформування колективних господарств є відновлення їх кооперативної суті. Для цього необхідно реанімувати в них кооперативну власність, принципи добровільності, внутрішньогосподарської демократії. Серед них центральним, базовим є реформування власності на основі пайової участі, всі інші - похідні, рівень їх реалізації в значній мірі залежить від реальної участі у власності та прибутках кожного члена кооперативу. Процес паювання майна в колективних господарствах практично завершений.

Виходячи із особливостей паювання власності колективних господарств, в тому числі між пенсіонерами та працівниками соціальної сфери села, пропонуємо запровадити в законодавчому порядку і в статутах дійсне і асоційоване членство в кооперативі. Асоційований член кооперативу має особливий правовий статус, який передбачає участь у власності кооперативу без обов'язкової участі у трудовому чи виробничому процесах. Асоційовані члени не повинні мати більше 40% голосів на загальних зборах, а також права на кооперативні доплати.

Виходячи із стану майнових ідносин в колективних сільськогосподарських підприємствах, пропонуємо напрями подальшого їх розвитку:

- нарахування прирiсних паiв i дивiдендiв в розрiзi первинних виробничих пiдроздiлiв (кoоперативiв) в залежностi вiд результатiв дiяльностi кожного iз них;

- викуп майнових паiв вибулих членiв пiдприємством та перерозподiл iх пропорцiйно прирiсним паям працiвникiв пiдприємства за минулий рiк;

- створення умов для концентрацiї паiв в руках найбільш пiдприємливих працiвникiв виробничих пiдроздiлiв.

Результати дослiдження свiдчать, що персонiфiкацiя власностi в колективних господарствах вiдновлює кооперативну власнiсть цих пiдприємств, створює економiчнi умови добровiльностi вибору кожним працiвником форми виробничої дiяльностi, формує економiчнi та соцiальнi умови органiзацiйно-виробничих перетворень в них. Тому реформування вiдносин власностi слiд розглядати як перший етап реформи у сiльському господарствi. Наступний етап - реформування внутрiшньогосподарських вiдносин на основi економiчної самостiйностi та вiдповiдальностi кожного працiвника i кожного пiдроздiлу як суб'єктiв ринкової економiки, введення приватної власностi на землю з видачею вiдповiдних документiв.

Вивчення практичного досвiду, узагальнення практики органiзацiї внутрiшньогосподарської кооперациї дали змогу визначити основнi її переваги:

по-перше, вона не потребує великих капiталовкладень для її органiзацiї, сприяє росту ефективностi виробництва за рахунок активiзацiї внутрiшнiх мотивацiй i стимулiв;

по-друге, створює можливостi використання переваг дрiбно-групових форм органiзацiї працi, не руйнуючи технологiчної єдностi великого пiдприємства i створеної розгалуженої виробничої i соцiальної iнфраструктури господарства;

по-третє, може використовуватись як перехiдна форма до нових форм господарювання (кооперативiв, селянських (фермерських) господарств, їх асоцiацiй, об'єднань, акцiонерних товариств), бути своєрiдною школою в оволодiннi працiвниками товарно-грошових вiдносин, пiдприємницької дiяльностi;

по-четверте, створює умови для еволюцiйного переходу до ринкових вiдносин, що виключає економiчнi i психологiчнi труднощi, легше, з бiльшим розумiнням сприймається працiвниками.

Основнi недолiки цiєї системи, на наш погляд, полягають у недостатнiй вiдрегульованостi взаємовiдносин мiж основними i обслуго-

вучимим підрозділами, незацікавленості останніх у покращенні обслуговування виробників сільськогосподарської продукції, появі реальної можливості виходу обслуговуючих підродів із господарства, що може привести до ускладнення або довної втрати його технологічної єдності.

З метою вдосконалення цих відносин, дальшого розвитку кооперації пропонуємо організаційно-економічну модель асоціації виробників сільськогосподарської продукції на кооперативній основі (мал. 2).

В дисертації опрацьований економічний механізм функціонування асоціації, розроблене Положення щодо її організації і діяльності.

Кооперативна асоціація - це добровільне об'єднання виробничих сільськогосподарських кооперативів і окремих осіб, зайнятих виробництвом сільськогосподарської продукції на основі кооперативних принципів з метою раціонального обслуговування виробництва. Мета цієї кооперативної регіональної системи - забезпечення сприятливих умов для розвитку виробництва, його стійкості, благоприємних умов в життя на сільських територіях на основі раціонального використання наявних земельних, трудових і матеріальних ресурсів.

Характерною особливістю моделі є її відкритий характер, тобто "байдужість" до кількості учасників кооперації: суть і функції її не змінюються при збільшенні чи зменшенні суб'єктів системи, хоча ріст чисельності буде означати міцність формування. Членами кооперативної системи (асоціації) можуть бути колективні сільськогосподарські підприємства, кооперативи, селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства селян та окремі особи, тобто суб'єктами кооперації можуть бути різноманітні форми господарювання на основі різних форм власності.

Визначаючи, головну роль у функціонуванні кооперативної асоціації, як показано на мал. 2, відіграють виробничі сільськогосподарські формування, які з'єднані між собою єдиним технологічним зв'язком. Цей зв'язок визначається рухом продуктопотоків: вироблені корми в галузі рослинництва через кормовиробництво поступають у виробничий цикл тваринництва, де виробляються органічні добрива і використовуються в галузі рослинництва. Надзвичайно важливо в рамках реальних ресурсів конкретного господарства оптимізувати цей технологічний цикл. Крім цього, саме в цих галузях виробляється кінцева продукція, яка надходить на зовнішній ринок, тому вся кооперативна система повинна працювати на створення оптимальних умов діяльності виробничих сільськогосподарських формувань (зовнішні

коло). Забезпечується це системою відносин власності: співвласниками обслуговуючих кооперативів (внутрішнє коло) є виробники сільсько-господарської продукції.

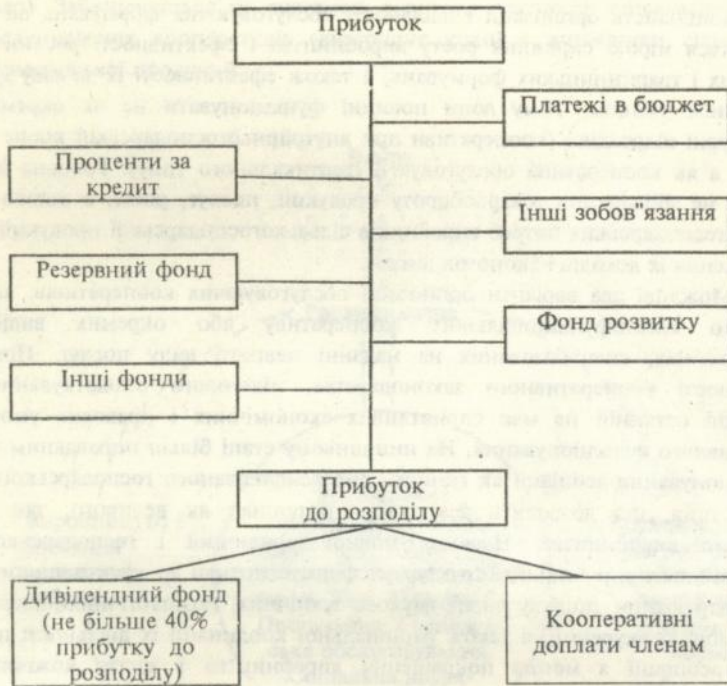
Мал. 2. Модель організаційно-виробничої структури асоціації на кооперативній основі

Доцільність організації і діяльності обслуговуючих формувань визначається мірою сприяння росту виробництва і ефективності рослинницьких і тваринницьких формувань, а також ефективності їх зв'язку із зовнішнім ринком. Тому вони повинні функціонувати не як окремі структурні підрозділи (кооперативи при внутрішньогосподарській кооперації), а як кооперативи обслуговуючі (вертикального типу). Головна їх мета - не збільшення товарообороту продукції, послуг, робіт, а задоволення господарських потреб виробників сільськогосподарської продукції, збільшення їх доходів і економія витрат.

Можливі два варіанти організації обслуговуючих кооперативів: як єдиного багатофункціонального кооперативу або окремих видів кооперативів, спеціалізованих на наданні певного виду послуг. При відсутності кооперативного законодавства, пільгового оподаткування сьогодні останній не має сприятливих економічних і правових умов ефективного функціонування. На нинішньому етапі більш оправданим є функціонування асоціації як єдиного диверсифікованого господарського об'єднання, що дозволить реалізувати потенціал як великого, так і дрібного виробництва. Надання повної юридичної і господарської самостійності виробничим структурам сформує мотиви до ефективнішого господарювання, пошуку нових науково-технічних, технологічних рішень на основі конкуренції, а також раціональної координації їх діяльності на рівні асоціації з метою покращення виробництва і життя кожного учасника асоціації, соціального розвитку села.

Економічні відносини між асоціацією і її членами можуть регулюватись положенням, угодою, системою договорів чи контрактів, замовлень. При цьому в розрахунках між ними пропонуємо використовувати ринкові ціни, які враховують співвідношення попиту і пропозиції на послуги, роботи, продукцію. При наявності можливостей асоціація може обслуговувати господарські потреби і не членів кооперативу по ринкових цінах, об'єм яких, проте, повинен бути обмежений і не впливати на якість обслуговування членів. Завдяки механізму розподілу прибутку кооперативної асоціації різниця між ціною ринку та обівартістю на продукцію, послуги, роботи повертається членам асоціації в повному обсязі (мал. 3).

Розподіл прибутку в кооперативах проводиться після розрахунку з державним бюджетом та процентами за кредит, відрахувань у фонди кооперативної асоціації (на розширення діяльності, соціальні потреби бутку між учасниками кооперації пр. порційно об'єму участі в діяльності кооперативу за певний період (рік, квартал). Загальна сума вищелат на дивіденди не повинна перевищувати 40% загальної суми прибутку, що

Мал. 3. Розподіл прибутку кооперативу

розподіляється. При перевищенні цієї долі асоціація втрачає статус кооперативу. Такий механізм розподілу прибутку характеризує кооперативну асоціацію як безприбуткову організацію.

Перспективними напрямками розширення сфери діяльності кооперативної асоціації можуть бути викуп (оренда) державних переробних, торгівельних та інших підприємств або будівництво їх з метою охоплення всього післявиробничого руху сільськогосподарської продукції аж до продажу її через мережу власних фірмових магазинів. Доцільно для реалізації цих завдань об'єднуватися з іншими сільсько-господарськими підприємствами на кооперативній основі.

Значення сільськогосподарської кооперації зростає у зв'язку з формуванням приватного сектору аграрної економіки. На 1 січня 1995 р. створено майже 32 тис. селянських (фермерських) господарств, які

займають біля 700 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 638,5 - ріллі або в розрахунку на 1 господарство відповідно 22 і 20 га.

Не дивлячись на об'єктивну необхідність в кооперуванні фермерів, вертикальна кооперація не знаходить поширення і перебуває у зародковому стані, що пояснюється:

- значною територіальною віддаленістю селянських (фермерських) господарств одне від одного;
- відсутністю правових основ організації та діяльності кооперативів;
- слабким теоретичним, методологічним та методичним забезпеченням фермерської кооперації;
- недостатністю знань фермерів і населення взагалі по організації кооперативів;
- обмеженим розумінням сільськогосподарської кооперації, а також психологічним упередженим несприйняттям фермерами будь-яких форм об'єднань.

Проведені дослідження дали можливість з'ясувати перспективні напрямки кооперування селянських (фермерських) господарств (мал. 4).

Всі визначені шляхи кооперування будуть розвиватись одночасно, взаємодоповнюючи і переходячи з однієї форми в іншу в залежності від конкретних умов господарювання та відповідно до об'єктивних економічних потреб в них.

З організаційної та юридичної точок зору найпростішим є просте кооперування. Формами прояву його є взаємодопомога у виконанні тих чи інших робіт, наданні послуг, позички (через усну або письмову домовленість), оренда засобів виробництва та ін. При цьому кооперування носить тимчасовий характер з незначною кількістю його учасників (2-5 фермерів) і не приводить до створення нової юридичної особи. Його надзвичайне значення полягає у формуванні, вихованні кооперативної психології у фермерів на основі економічних потреб. З ростом чисельності та становленням конкурентного ринку, прийняттям правових основ фермерської кооперації просте кооперування, яке носитиме постійний характер, переросте у кооперацію вертикального чи горизонтального типу.

В дисертаційній роботі проаналізовані приклади такого переформування, яке проте стримується відсутністю відповідного законодавства.

Важливим чинником подальшого розвитку кооперативного руху в Україні повинне стати прийняття відповідних законів і переорієнтація політики держави на підтримку кооперативів. Враховуючи унікальність

Селянські (фермерські)
господарства

Напрямки кооперування

Просте
кооперування

Кооперація
виробників

Виробнича
кооперація

Організаційні форми

Без
організаційного та
правового
оформлення

Кооперативи
вертикального
типу

Кооперативи
горизонталь-
ного типу

Функції кооперації

Взаємодопомога,
надання послуг,
позички

Постачання,
переробка, збут,
виробниче,
кредитне,
страхове, сервісне
обслуговування

Спільне
господарювання
на основі при-
ватної, персоні-
фікованої,
колективної,
спільно орендо-
ваної, змішаної
власності

*Мал. 4. Напрямки кооперування селянських (фермерських)
господарств*

даної форми господарювання, важливе значення має освітня робота, агітація даної форми, формування правових, економічних та соціальних умов її функціонування.

Законодавчого врегулювання потребує податкова політика щодо кооперативів. Вони є безприбутковими організаціями, і створений доход або економію розподіляють між членами, що є підставою для звільнення кооперативів від сплати прибуткового податку. Подвійне оподаткування (прибутків фермера і кооперативу) призведе до невитідності кооперування фермерів. Тому пропонуємо при розробці закону про сільськогосподарську кооперацію встановити пільги: оподатковувати лише прибуток фермерів, звільнивши від податку кооперативи.

Список робіт, опублікованих по темі дисертації:

1. Ефективність госпрозрахунку і колективного підряду в колгоспах / Зростання ролі молодих вчених і спеціалістів у вдосконаленні економічного механізму господарювання: Тези доп. респ. наук.-прак. конф. Одеса, 1988, с. 154-155 (рос. мовою).

2. Реалізація соціалістичної власності на землю кооперативними господарствами в сучасних умовах / Проблеми землекористування на сучасному етапі перебудови: Матеріали респ. наук. конф. Київ, 1989, с. 38-40 (рос. мовою).

3. Кооперація праці в нових умовах діяльності сільськогосподарських підприємств / Проблеми переходу сільського господарства на нові форми господарювання: Тези доп. Всес. наук.-вир. конф. Львів, 1990, с. 109 (рос. мовою).

4. Організація пайових відносин в колгоспах / Ринкові перетворення аграрного виробництва: реформування відносин власності, форм господарювання і економічного механізму їх функціонування: Матеріали між. наук.-прак. конф. Дніпропетровськ, 1992, с. 36 (рос. мовою).

5. Аграрна реформа і земельні відносини / Проблеми земельної реформи в Україні: Матеріали наук. практ. конф. Київ, 1994, с. 45-46 (у співавторстві).

Мороз Е.Е. Организационно-экономические основы сельскохозяйственной кооперации.

Диссертацией является рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.01 - Экономика предприятий и формы хозяйствования, Институт аграрной экономики УААН, Киев, 1995.

Исследованы проблемы становления и развития сельскохозяйственной кооперации в Украине в условиях формирования рыночных отношений. Разработаны основные положения реорганизации коллективных хозяйств в ассоциации производителей на кооперативной основе, определены направления и формы кооперирования крестьянских (фермерских) хозяйств. Внедрение приведенных в диссертации предложений может осуществляться в коллективных сельскохозяйственных предприятиях, а также при создании и функционировании кооперативных формирований.

Moroz O. O. The organizational and Economic Fundamentals of the Agricultural Cooperation.

This manuscript is considered as a dissertation [thesis].

Considered paper is a dissertation of the Moroz O. O., seeking for the grant of scientific degree of the Kandidate of Sciences [MA in Economics], majoring in specialization 08.06.01: "Economics of Enterprises and Forms of Business Operation" at the Institute of Agricultural Economics affiliated with the Ukrainian Academy of Agricultural Sciences, Kiev, 1995

Problems of establishment and development of the agricultural cooperation under conditions of market formation have been studied. Basic provisions for the reorganization of collective enterprises into producers' associations on the basis of cooperation are worked out. The author has defined the main directions and forms of cooperation of the peasant [farmer's] enterprises. Suggestions, given in the dissertation, might be applied in the work of collective agricultural enterprises and into the practice of creation of the new cooperative entities [formations].

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, кооператив, паювання, селянські (фермерські) господарства.

Підписано до друку 5 травня 1995 р. Формат 60x84 1/16.

Папір друк. Обл.-вид. арк. 1. Ум. др. арк.1 Тираж 100.

Зам. №46.ДОП Інституту аграрної економіки УААН.

252127, Київ-127, вул. Героїв Оборони, 8.

AB 32.412